

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

Бавренюк Руслан Станіславович

1786-1844

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕКАБРИСТА ОЛЕКСІЯ КІШНЕВСЬКОГО

• Спеціальність 07.00.03. Загальна історія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук

Київ

1993



00820048 (М)

Праця виконана на кафедрі
ного факультету Київського уні

Науковий керівник

- кандидат історичних наук, доцент
КАЗЬМИРЧУК Г.Д.

Офіційні опоненти

- доктор історичних наук, професор,
чл.-кор. АН України
ПЕВЧЕНКО Ф.П.

- кандидат історичних наук, доцент
ДИХОГЛЯД М.Ф.

Провідна організація

- Ніжинський педагогічний інститут
ім. М.В. Гоголя.

Захист відбудеться "26" квітня 1993 р. о 10

годині на засіданні спеціалізованої ради Д 068.ІВ.06 при
Київському університеті імені Тараса Шевченка /252601, ГСП,
Україна, Київ, вул. Володимирська, 60/.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розісланий "25" березня 1993 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук
доцент

М.О. Рудь

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Дослідження складається із вступу, трьох розділів, закінчення та списку основних джерел і літератури.

ВСТУП. АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Декабризм - це одна з яскравих та значущих сторінок у вітчизняному революційному русі, одна із своєрідних "складових у всесвітньо-історичному процесі революційної боротьби проти занепалялого феодально-кріпосницького ладу".¹

Завдяки особливому моральному змісту декабризму звернення до цього історичного явища зараз як ніколи актуальне. Розуміння декабристами морального обов'язку перед народом, відповідальності за його долю, такі моральні цінності, як справжній патріотизм, ідея свободи особистості, культ розуму і освіти, - це багаті духовні джерела формування здорового сучасного суспільства і, в першу чергу, справжньої інтелігенції.

Революційні гасла декабристів, що зберігали своє значення на всіх етапах революційного руху, в наш час, зрозуміло, втратили своє первісне значення. Однак, ідеї декабристів - про необхідність боротьби з насиллям і деспотизмом, про звільнення особистості від тотального гніту держави і встановлення верховенства закону, про права народів, що заселяють Росію, про право селян на землю - співзвучні прагненням нашого часу, процесам оновлення, які охопили всі сторони нашого життя.

У вітчизняній історичній науці рух декабристів - одна з найбільш активно і плідно досліджуваних тем. Проте високий сучасний рівень досліджень не означає те, що в декабристознавстві не залишились невивчені сторінки. Так, при наявності значної кількості узагальнюючих монографій з історії російського революційного руху першого етапу на його повному і ретельному вивченні позначалась відсутність окремих досліджень /персоналій/ про членів таємних товариств.

Однак, в останні чотири десятиріччя характерним для декабристознавства стало вивчення декабризму не тільки як синтетичного цілісного явища, але і через найбільш активних і видатних представників руху. /За останні 45 років персоналіям було присвячено 18 кандидатських та докторських дисертацій/. І дійсно, у світлі переосмислення ролі особистості в історії, виходячи із сучасного положення науки про необхідність вивчати історичний процес з точки зору діяльності людини, потреба в активі-

¹ Нечкина М.В. Декабристы. Изд. 2-е, испр. и доп. М., 1962.

зації досліджень, приурочених окремим декабристам, стає все більш очевидною. Дослідження персоналій дають можливість вводити у науковий обіг у більш повному обсязі спогади, епістолярну спадщину декабриста, і тим самим глибше відображати найтонші аспекти декабризму в цілому, конкретизувати ряд проблем.

Серед діячів декабризму нашу увагу привернула особистість Олексія Петровича Юшневського - визначного діяча декабристського руху, одного із керівників Тульчинської управи Союзу благоденства, одного із організаторів і директорів Південного товариства. Він був представником радикального крила декабристів, прибічником введення республіки шляхом збройного повстання і прибічником царевбивства. Серед декабристів він був одним із старших за віком і за військовим чином.

Вибір цієї теми зумовлений недостатньою мірою її опрацювання й актуальністю. Декабрист Юшневський привертає увагу через кілька причин. По-перше, Юшневський - яскрава самотня особистість в історії декабризму; його вага у таємних організаціях декабристів дозволяє говорити про нього як про одного із видатних представників декабристського руху, визначного організатора і практика декабризму; глибокий детальний аналіз ідейної еволюції його світогляду актуальний у науковому плані. По-друге, в особистості Юшневського чітко знайшли відображення істотні риси декабристського руху в цілому; в зв'язку з розглядом особистості декабриста надається можливість, як писав М.М. Дружинін, "на конкретній основі біографічного матеріалу простежити основні етапи еволюції декабристських організацій".¹ Слід відзначити, що стосовно Юшневського ця можливість може бути використана з відомими застереженнями, оскільки він вступив у таємну організацію в 1819 р. Проте матеріали біографії декабриста Юшневського дозволяють проілюструвати і в деяких випадках уточнити принципово важливі етапи в історії декабризму: час виникнення антикріпосницьких поглядів у членів Союзу спасіння, діяльність Тульчинської управи Союзу благоденства, організація і діяльність Південного товариства.

Дослідження актуальне також у політичному і духовно-мораль-

¹ Дружинин Н.М. Воспоминания и мысли историка. М., 1967. С. 42.

ному аспектах. Особистість Юшневського виводить на нас різні суспільно-політичні проблеми минулого і майбутнього. Судження декабриста при всіх протиріччях, що зустрічаються, збагачує нашу уяву про минуле. Окремі думки Юшневського настільки співзвучні нинішнім нашим світовідчуттям, що створюється враження: мове йде про проблеми наших днів або недавнього минулого.

Одна з найбільш яскравих і важливих особливостей його світогляду після 1824 р. - пошуки ненасильницьких способів суспільно-політичних перетворень у країні. Це актуальна проблема багатьох суспільств, що прагнуть до правового демократичного державного устрою.

Як і більшості декабристів, Юшневському не був властивий класовий підхід до оцінки подій з позицій загальнолюдських цінностей. Так, з точки зору морального критерію він оцінював історію, людську особистість, монарха, міцність держави.

Загалом, світогляд Юшневського одухотворений високими цілями свободи, пронизаний почуттям глибокої громадянськості. Сам декабрист - це особистість, яка була для сучасників надзвичайно притягальною силою. "За тією повагою, - говорить про Юшневського в документах слідства, - якою користувався він у громадянському відношенні, за званням його і за добром про нього думкою, був для багатьох спокусою приєднатися до того товариства, якого він був не тільки членом, а й диктатором".¹

Дійсно, з галереї декабристів, дуже багатій на таланти і характери, Юшневському належить почесне місце. Нечисленні спогоди осіб, що близько знали декабриста, воскрешають перед нами його привабливий образ.

Безперечно, Юшневський - один із тих діячів минулого, які є гордістю вітчизняної історії, а їх життя і діяльність - предметом історичних досліджень.

Перелічені обставини і визначили наш вибір саме цього члена

I

Записка А. Д. Боровкова о А. П. Юшневском // Следственное дело А. П. Юшневского. Хран.: Государственный архив Российской Федерации. Ф. 48. Д. 398. Л. 4-13. Оpubл.: Восстание декабристов: Материалы. Т. X: Дела Верховного уголовного суда и Следственной комиссии / Под ред. М. В. Нечкиной; К печ. подгот. А. А. Покровский и Г. Н. Кузков. М., 1953. С. 90-94.

декабристської організації для спеціального вивчення його життя та діяльності.

СТАН НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ ТЕМИ. Вивчення життя і діяльності Ішневського почалося ще на початку нинішнього століття. В дорадянський час, крім доповіді професора Київського університету П.В. Голубовського, прочитаної ним в 1904 р. в Історичному Товаристві Нестора-літописця¹ /Голубовський планував написати серйозне дослідження про декабриста, але так і не здійснив цього наміру/, і кількох статей у довідникових виданнях², спеціальної праці Ішневському ніхто не приурочив. Доводиться констатувати і той факт, що навіть відомий матеріал про декабриста аналізувався недостатньо, його справжня роль і місце в русі декабристів не були показані сповна.

Введення в обіг нових джерел в радянський час, їх наукова публікація, увага до різних сторін руху декабристів створили солідну базу для вивчення життя і діяльності Ішневського. Так, в 1925 р. Б.Г. Кубалов зробив короткий огляд матеріалів із архіву Ішневських³. Рік по тому професор А. Покровський вперше опублікував витяги із слідчої справи Ішневського⁴, а В.М. Базилевич - три листа декабриста до брата Семена⁵.

1 Ця доповідь у скороченому вигляді була видана у "Чтениях в Историческом Обществе Нестора-летописца". К., 1905. Т. ХІІІ. Вып. II. Отд. 1. С. 64-65 і майже без змін повторений, як передмова до виданих під його редакцією "Письмам декабриста Алексея Петровича Ишневского и его жены Марии Казимировны из Сибири" також в "Чтениях...". К., 1905. Т. ХІІІ. Вып. 2, 3-4, 1906. Т. ХІХ. Вып. 1, 2, 1907. Т. ХІХ. Вып. 3. Т. ХХ. Вып. 1. Відомості цього видання незаваром вийшов окремою брошурою: К., 1908. 172 с.

2 Декабристы. 86 портретов, вид Петровского завода и 2 бытовых рисунка того времени / Пояснит. биограф. текст П.М. Головачева; Вступ. ст. В.А. Мякотина. М., 1906. С. 272-274. Ишневский, Алексей Петрович // Русский биографический словарь. Т.22: Шапов-Ишневский / Издаваемый Императорским Русским Историческим Обществом. СПб., 1912. С. 364-365.

3 Кубалов Б. Архив декабристов // Сибирь и декабристы: Статьи, материалы, неизданные письма, библиография / Под ред. М.К. Азодовского, М.Е. Золотарева, Б.Г. Кубалова. Иркутск, 1925. С. 183-207.

4 Покровський А. До слідства над декабристами. /Нові матеріали// Рух декабристів на Україні. Харків, 1926. С. 44, 65-66, 71-72.

5 Базилевич В. Из архива декабриста Ишневского // Бунт декабристов: Юбилейный сборник. 1825-1925/ Под ред. Д.Г. Оксманна и П.Е. Щеголева. Л., 1926. С. 324-326.

В останні роки було опубліковано ще декілька листів Юшневського.¹ Також були опубліковані деякі листи дружини декабриста М.К. Юшневської.²

Праці, присвячені Союзу благоденства і Південному товариству, рідко обминають ім'я Юшневського. Особливо часто воно згадується у зв'язку з видатним лідером декабризму П.І. Пестелем. Неодноразово звертається до нього академік М.В. Нечкіна в своєму дослідженні "Рух декабристів".³

Біографічні дані Юшневського наводяться в багатьох довідникових виданнях.⁴

Першу, і єдину, спробу систематизувати і узагальнити біографічні дані Юшневського зробив В.М. Базилевич. В першій статті автор приділив увагу деяким епізодам історії дружби декабриста з поетом М.І. Гнідичем до 1825 р.⁵

1 Письма декабристов к И.И. Пушкину / Подгот. В.И. Соколов и А.А. Этингер // Записки Отдела рукописей Всесоюзной библиотеки им. В.И. Ленина. Вып. 3: Декабристы. М., 1939. С. 29-30. Зейфман Н.В. Неизданные письма к И.И. Пушкину // ЗОР. Вып. 43. М., 1982. С. 115-154.

2 Щеголев П.Е. Судьба М.К. Юшневской: Из истории жен декабристов // Отклики. 1914. № 25. С. 4-6. Приложение к газ.: День. 1914. № 171. 26 июня. / Буланова О.К. Декабрист Ивашев и его семья: Из семейной хроники // Былое. 1922. № 12. С. 57-58. Штраух С.Я. Декабристы на каторге и в ссылке / 26 неизданных писем // Декабристы на каторге и в ссылке: Сборник новых материалов и статей, составленный комиссией Всесоюзного общества политкаторжан по празднованию столетнего юбилея восстания декабристов. М., 1925. С. 38-41. Базилевич В.М. Декабристы Крюковы; Вольф, Фалленберг и Борисовы в 1845 г. // Былое. 1925. № 5 / 33/. С. 142-144. Штраух С.Н. Провокация среди декабристов. М., 1925. С. 73. Даревская Е.М. Письма М.К. Юшневской из Кяхты // Сибирь и декабристы. Вып. 1. Иркутск, 1968. С. 168-183.

3 Нечкіна М.В. Движение декабристов. В 2-х т. М., 1955. Т.1. 483 с. Т.П. 508 с.

4 Восстание декабристов: Материалы. Т.УШ: Дела Следственной комиссии о злоумышленных обществах. Алфавит декабристов / Под общ. ред. и с предисл. М.Н. Покровского; Под ред. и с прим. Б.Л. Модзалевского и А.А. Сиверса Л., 1925. С. 214, 429-430. Деятели революционного движения в России: Био-библиографический словарь. Т.1 / Состав. А.А. Шиловым и А.Г. Карнауковой. М., 1927. С. 220. Советская историческая энциклопедия. Т. 16 / Гл. ред. Е.М. Жуков. М., 1976. Стб. 836. Декабристы: Биографический справочник / Изд. подгот. С.В. Мироненко. М., 1968. С. 207-208, 343.

5 Базилевич В.М. Декабрист Юшневский та Гнідич // Юбілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Вагалія з нагоди сімдесятої річниці життя та п'ятидесятих роковин наукової діяльності. К., 1927. С. 866-873.

У другій - спробував висвітлити все життя і діяльність Юшневського.¹ Але, за його власними словами, "приділяв більшу увагу зовнішній, ніж внутрішній характеристиці декабриста".² Також потрібно підкреслити, що автор, коротко зупинючись на кожному з етапів життя декабриста, зовсім випустив з виду діяльність Юшневського по влаштуванню задунайських переселенців у Бессарабії, а діяльності в таємних організаціях декабристів присвятив всього декілька сторінок. Це пояснюється тим, що В.М. Базилевич працюючи над цією статтею в 20-і роки, не мав можливості використати всі наявні архівні матеріали, тому що в деяких архівах фонди ще не були систематизовані. Так, наприклад, в цій же статті він нарікає на те, що "бажання автора використати архівні матеріали Кам'янець-Подільська поки що не здійснилось, тому що необхідні для роботи архівні фонди ще не розібрані".³

Протягом наступних двох десятиліть спеціальних робіт про Юшневського не було, і лише в 1951 р. з'явилась стаття І.М. Медведєвої, в якій, зокрема, увага приділяється знову-таки дружбі декабриста з Гнідичем.⁴ В цій праці заслуговує на увагу, зокрема, така думка автора: твердження Юшневського на слідстві, що "вільнолюбиві мрії" виникли у нього в 1804 р., навряд відповідало істині. "Твори, в яких більш чи менш таїлось насіння згубного вільнодумства", можна погодитися з дослідницею, були добре відомі майбутньому декабристу ще в університеті, тому що філософські, історичні і політичні курси цього ліберального навчального закладу, безсумнівно, спонукали до читання подібних творів. Міг їх рекомендувати Юшневському Гнідич. Він був старшим за свого друга на два роки, а, головне, мав уже в студентські роки дуже

1 Базилевич В.М. Декабрист О.П. Юшневський: Спроба біографії // Декабристи на Україні. Т.2. К., 1930. С. 35-76. /Окр. видб.: К., 1930. 42с.; з цієї статтею у скороченому вигляді автор виступив на 683-му засіданні Історичного Товариства Нестора-летописця при Всеукраїнській Академії Наук 29 квітня 1928р./

2 Там же. С. 76.

3 Там же. С. 36.

4 Медведєва І.Н. Н.И. Гнедич и декабристы / Из истории литературных программ и объединений декабристов // Декабристы и их время: Материалы и сообщения / Под ред. М.П. Алексеєва и Б.С. Мейлаха. М.; Л., 1951. С. 101-154.

визначене коло інтересів. Вільнодумство і гострий інтерес до політичної теми, характерні для Гнідича - студента, могли впливати на Душевського, котрий ставився до занять свого товариша з великою увагою.¹

Спірним же в цій праці нам здається твердження автора, що Душевський в 1819 р. погодився зайняти далекий від його інтересів пост генерал-інтенданта 2-ої армії через політичні міркування - під дією Корінної управи Союзу благоденства. Дослідниця пише, що в якості генерал-інтенданта він одержав можливість не тільки боротися з розкраданням, що мало позначитися на солдатах, але і проводити потрібну пропаганду. Гадаємо, у згоді зайняти цей пост не було прихованої політичної причини.

Також ми вважаємо, що І.М. Медведєва висунула спірну версію про те, що Душевський в 1822 р. - після довгої перерви у листуванні - "згадав про свого старого товариша" Гнідича "не без деяких політичних розрахунків". Мовляв, "необхідність впливу на членів Північного товариства" примусила членів Південного в 1822 р. "зміцнити зв'язок з Петербургом"; в цій справі міг знадобитися видатний, впливовий літератор Микола Гнідич.² Гадаємо, поновити листування Душевського змусили причини особистого плану - бажання підтримувати стосунки із старим другом.

Діяльності Душевського щодо влаштування задунайських переселенців у Бессарабії були присвячені дослідження, які вийшли декілька років по тому.³ Спеціальний розділ цьому питанню приурочив І.І. Мещеряк в іншій своїй праці.⁴

1 Медведєва И.Н. Н.И. Гнедич и декабристы. С. 105.

2 Там же. С. 151.

3 Мещеряк И.И. Антикрепостническая борьба задунайских переселенцев в Бессарабии в 1816 г. и декабрист А.П. Душевский // Тезисы докладов научной конференции профессорско-преподавательского состава, посвященной 10-летию Кишиневского государственного университета. Кишинев, 1955. С. 21-22. Казаков Н.И. Борьба декабриста А.П. Душевского за права и привилегии болгарских переселенцев в Бессарабии в 1816-1817 гг. // Доклады и сообщения Института истории АН СССР. Вып. П. М., 1957. С. 31-56. Крыжановская К.П., Руссов Е.М. К вопросу о деятельности декабриста А.П. Душевского по устройству задунайских переселенцев в Бессарабии // Ученые записки. Т.6 /сер. историческая/ Кишинев, 1957. С. 99-135.

4 Мещеряк И.И. Антикрепостническая борьба гагаузов и болгар в Бессарабии в 1812-1820 гг. Кишинев, 1957. С. 78-109.

У своїй статті М.І. Казаков робить, на наш погляд, правильний висновок стосовно поглядів Юшневського на кріпосне право. Юшневський, як пише автор, у так званих "бессарабських рапортах" дає ряд цікавих міркувань про виникнення кріпосного права в Молдавії, а головне, він розглядає кріпосне право як явище тимчасове, запровадження якого було викликане тимчасовими обставинами, із зникненням яких воно повинне було втратити своє значення і силу. Подібне трактування питання, можливо, не було наслідком помилкового розуміння Юшневським генезису феодальної системи, а скоріше полемічним прийомом з метою довести не тільки несправедливість кріпосницьких порядків, але і їх тимчасовий характер.¹

Але спірним у цій праці нам здається висновок автора стосовно витоків вільнодумства Юшневського. Не ставлячи під сумнів датування декабриста /1804 р./, він вважає, що, цілком ймовірно, Юшневський, намагаючись приховати від слідчих справне ім'я тієї людини, котра першою заронила в ньому ідеї "вільнодумства", по-слався на вигаданого італійця.²

Похвалення інтересу до життя і діяльності Юшневського у працях радянських істориків пов'язане із введенням в науковий обіг ряду нових джерел.³

Через два десятиліття відомості про перебування Юшневського в Бессарабії поповнюються ще кількома статтями.⁴

Підбиваючи підсумки короткому висвітленню вітчизняної історіографії життя і діяльності Юшневського, можна зробити висновок, що увага в тій чи іншій мірі йому приділяється як в узагальнюючих дослідженнях, так і в біографічних працях. Але в цілому доводиться констатувати, що до кінця не систематизовані біографічні

1 Казаков Н.И. Указ. тв. С. 53.

2 Там же. С. 32.

3 Следственное дело А.П. Юшневского // ВД. X. 35-94, 309-311. Крыжановская К.П. Видный декабрист А.П. Юшневский: Интересные документы Центрального государственного исторического архива Молдавской ССР // Советская Молдавия. Кишинев, 1955. 21 июня. История Молдавии: Документы и материалы. Т.П.: Устройство западных переселенцев в Бессарабии и деятельность А.П. Юшневского: Сборник документов / Сост.: К.П. Крыжановская, Е.М. Руссев. Кишинев, 1957. 370 с.

4 Руссев Е. Отражение "бессарабского опыта" Юшневского в "Русской Правде" Пестеля // Кодры. Кишинев, 1976. № 6. С. 123-129. Халин М. Путиами декабриста Юшневского // Там же. № 12. С. 86-96.

дані про Ішневського, не узагальнений і в повній мірі не уточнений матеріал про його організаторську та ідейну роль у декабристських організаціях, не вичерпана характеристика його громадсько-політичних поглядів. Крім того, в історичній літературі із вказаних проблем нерідко є протиріччя, різночитання, незрозумілості і прогалини, що частково пояснюються відсутністю серйозної узагальнюючої праці. Очевидно, що наявні публікації не в змозі замінити монографічне дослідження, яке б на основі нових джерел висвітлило всі етапи революційної діяльності декабриста, дало глибокий і різнобічний аналіз складної, суперечливої еволюції його світогляду, спробувало розв'язати дискусійні та недосліджені питання.

БАЗА ДЖЕРЕЛ дисертації включає в себе архівні та опубліковані документальні матеріали: слідчо-судові матеріали, документи офіційного діловодства бессарабського періоду життя декабриста, документи Ішневського особистого походження, мемуарні та епістолярні джерела.

Важко переоцінити значення слідчо-судових документів. У цій групі джерел важливе місце займають слідчі справи декабристів. Вони немало дають для відновлення важливих сторін декабристського руху, його вузлових моментів.

У ряді інших слідчих справ декабристів слідча справа Ішневського є цінним першоджерелом як для відновлення і звичення революційної діяльності самого декабриста, так і для першочергових за важливістю вузлових проблем руху декабристів.

Діяльність Ішневського у тазмних товариствах знайшла відображення в слідчих справах декабристів П.І. Пестеля, С.І. Муравйова-Апостола, М.С. Бобріщева-Пушкіна 1-го, Ф.Б. Вольфа, М.І. Лорера, О.О. Крюкова 1-го, Й.В. Поджіо, Л.В. Ентальцева, В.П. Івашева, М.В. Васаргіна, П.С. Бобріщева-Пушкіна 2-го, М.Ф. Заїкіна.

1 Следственное дело П.И. Пестеля // ГАРФ. Ф. 48. Д. 394. Опубл.: Восстание декабристов: Материалы Т.1У: Следственные дела о преступниках, принадлежавших к Южному обществу / К печ. подгот. Б.Е. Сыроечковский. М.; Л., 1927. С. 1-226. Муравьева-Апостола. Д. 395. 1У, 227-412. Н.С. Бобріщева-Пушкіна. Д. 422. Восстание декабристов: Документы. Т. XII: Дела Верховного уголовного суда и Следственной комиссии / Под ред. М.В. Нечкиной; К печ. подгот. Г.М. Лифшиц и И.Ф. Шостак. М., 1969. С. 343-386.

Не менш цінним джерелом є й інші слідчо-судові матеріали, зокрема, журнали Слідчого комітету у справі декабристів, доповідні записки його голови О.І. Татищева Миколі 1. Ці документи займають важливе місце в діловодстві Слідчого комітету. Тільки за ними можна простежити день за днем, крок за кроком весь хід слідства. Саме журнали і доповідні записки слугують тією ланкою, яка об'єднує в одне ціле весь величезний комплекс слідчих матеріалів. Вони містять і нові, іноді надзвичайно важливі факти історії таємних товариств, і, перед цим, дають важливий матеріал для відновлення біографій окремих декабристів, у нашому випадку - Юшневського.

Із цього комплексу джерел нами вивчені були також офіційні документи у справі декабристів.²

Значний інтерес являє собою й інший комплекс архівних документів, які широко висвітлюють боротьбу Юшневського в Бессарабії у 1816-1817 рр. проти кріпосницької політики молдавських бояр і поміщиків, що намагалися поширити на болгарських переселенців, які тікали від гніту турецьких завойовників у межі Росії, ненависні їм феодальні порядки. Вони зберігаються у фондах Центрального державного військово-історичного архіву РФ³, Центрального державного історичного архіву Молдови⁴ та Одеського обласного державного архіву.⁵

Вольфа. Д. 413. XII. Ш-132. Лорера. Д. 410. XII. 23-54. Крюкова. Д. 414. XII. 133-152. Поджио. Д. 415. XII. 153-186. Ентальцева. Д. 418. XII. 223-250. Ивашева. Д. 419. XII. 251-277. Басаргина. Д. 420. XII. 279-318. П.С. Бобріщева-Пушкіна. Д. 423. XII. 389-410. Заїкіна Д. 424. XII. 411-426.

1 Журнали Следственного комитета // ГАРФ. Ф. 48. Д. 26. Опул.: Восстание декабристов: Документы. Т. XVI: Журналы и докладные записки Следственного комитета / Под ред. М.В. Нечкиной М., 1986. С. 27-233. Докладные записки Следственного комитета. Д. 25. XVI. 224-306.

2 Донесение Следственной комиссии // Приложение к "Русскому инвалиду". 1826. 12 июня. № 138. Государственные преступления в России в XIX веке: Сборник извлеченных из официальных изданий правительственных сообщений / Сост. под ред. В. Базилевского / В. Богучарского. Т. 1. / 1825-1876 годы / СПб., 1906. С. 14-47. Декабристы и тайные общества в России. Следствие. Суд. Приговор. Амнистия: Официальные документы / Изд. В.М. Саблина. М., 1906. 168 с.

3 Центральный государственный военно-исторический архив РФ. Ф. М.А. Оп. 183. Св. 25. Д. 22.

4 Центральный государственный исторический архив Молдовы. Ф. 2. Оп. 1. Д. 214, 521. Ф. 17. Оп. 1. Д. 17.

5 Одеський обласний державний архів. Ф. 1. Оп. 214. Д. 3.

Частина цих матеріалів, як уже зазначалося, була опублікована.

Завдання цієї праці зумовлює необхідність виділення групи джерел, що виходять від самого декабриста. Юшневський не залишив творів широкого програмного характеру і спогадів, проте його епістолярна спадщина містить важливі матеріали для висвітлення суспільно-політичної біографії, будучи досить значною і за обсягом, і за змістом. Листи ці зберігаються у Відділі рукописів Державної бібліотеки ім. В.І. Леніна,¹ Центральному державному історичному архіві РР², Рукописному відділі державної публічної бібліотеки ім. М.Є. Салтикова-Щедріна³ Частина цієї епістолярії, як уже зазначалося, була опублікована.

У тісному зв'язку з листами Юшневського знаходяться листи його дружини Марії Казимирівни, що зберігаються, крім вказаних фондів ВР ДБЛ, в ДАРФ⁴, у Відділі письмових джерел Державного історичного музею СРСР⁵ і Рукописному відділі Інституту російської літератури /Пушкінський Будинок/ АН РР⁶. Частина її листів, як уже зазначалось, опублікована.

Дані офіційних матеріалів Юшневського і його дружини доповнюються повідомленнями про Юшневських декабристів і людей, які знали їх. Це, наприклад, спогади декабристів М.В. Басаргіна, О.П. Беляєва, братів Бестужевих, С.Г. Волконського, І.І. Горбачевського, М.І. Лорера, О.М. Муравйова, М.І. Муравйова-Апостола, О.Є. Розена, Г.Д. Якушкіна, а також М.А. Белоголового, О.П. Жихарєва, П.Д. Кисельова.⁷

1 ОР ГЕЛ. Ф. 243. Карт. 4. Тд. хр. 42. Ф. 370. Карт. 1
Ед. хр. 52-54.

2 ЦГИА. Ф. 958. Оп. 1. Д. 590.

3 РО ГПБ. Арх. Н.К. Шильдера. Карт. 18. 4. Карт. 37. 20.
Карт. 32. № 33.

4 ДАРФ. Ф. 1152. Оп. 1. Д. 56.

5 ОПИ ГИМ. Ф. 250. Ед. хр. 1. Ф. 282. Ед. хр. 292.

6 РО ИРЛИ. Ф. 143. Д. 29. 6. 100. Ф. 604. Ед. хр. 9.

7 Басаргин Н.В. Записки. М., 1872. 171 с. Беляев А.П. Воспоминания декабриста о пережитом и пережитом. 1805-1850. СПб., 1882. 507 с. Воспоминания братьев Бестужевых. Пг., 1917. С. 184-186. Волконский С.Г. Записки декабриста. Изд. 2-е испр. и доп. СПб., 1902. С. 404. Горбачевский И.И. Записки / С прилож. и со вступ. ст. В.Е. Сыроечковского. М., 1916. 324 с. Лорер Н.И. Записки декабриста. 2-е изд. Иркутск, 1984. 416 с. Муравьев А.М. Записки / Перевод, предисл. и прим. С.Я. Штрайха. Пг., 1922. 46 с. Муравьев-Апостол М.И. Воспоминания и письма / Предисл. и прим. О.И. Штрайха. Пг., 1922. 96 с. Розен А. В ссылке.

Використані нами були також мемуари і листи членів царської сім'ї.¹

Частина джерел, які ще залишились неопублікованими, введена нами в науковий обіг уперше. До них належать документи, що висвітлюють діяльність Юшневського в Бессарабії в 1816-1817 рр.² Залишаються неопублікованими сім листів декабриста П.Д. Кисельову, датовані 1820-1826 рр., що зберігаються в ЦДА РФ³, а також значна частина його сибірських листів, що зберігаються в ВР ДВЛ⁴. Чекають своїх публікаторів і листи Юшневських, що зберігаються в РВ ДДБ у фондї М.К. Шільдера⁵, а також 17 листів М.К. Юшневської до І.І. Пущіна, які зберігаються у фондї Пущіна в ВР ДВЛ⁶ і до П.А. Белоголової, що зберігаються в ДАРФ⁷. Використані нами були і листи декабристів й осіб, які знали Юшневського, що зберігаються в ВР ДВЛ⁸.

Такі найважливіші групи джерел, які були залучені нами для висвітлення теми дисертації. До цього слід додати, що також у процесі дослідження були використані й інші джерела, що відображають історію таємних декабристських організацій, статутні і програмні документи, добре відомі в декабристознавстві і які мають принципово важливе значення. У праці також використовувались документи суто службового характеру, які мають значення для характеристики окремих деталей біографії декабриста Юшневського і зберігаються, крім названих архівосховищ, в інших архівах Співдружності незалежних держав.

/Записки декабриста/. 2-е изд. М., 1900. 259 с. Якушкин И.Д. Записки, статьи, письма декабриста /Ред. и коммент. С.Я. Штрайха. М., 1951. 737 с. Белоголовый Н.А. Воспоминания и другие статьи. М., 1897. С. 8-19. Жихарев С.П. Записки. М., 1891. 464 с. Записки графа П.Д. Киселева. Париж, 1863. 362 с.

¹ Междуцарствие 1825 года и восстание декабристов в переписке и мемуарах членов царской семьи /Подгот. к печ. В.Е. Сыроечковский. М.; Л., 1926.

² ЦГИА. Ф. М.А. Оп. 183. Св. 25. Л. 22. ЦГИА Молдовы. Ф. 2. Оп. 1. Д. 214, 521. Ф. 17. Оп. 1. Д. 17. СОГА. Ф. 1. Оп. 214. Д. 5.

³ ЦГИА РФ. Ф. 268. /П.Д. Киселева/ Оп. 1. Д. 590. 16 л.

⁴ ОР ГВЛ. Ф. 370. Карт. 1. Ед. хр. 53, 54. Ф. 243

/М.К. Пущина/. Карт. 4. Ед. хр. 42.

⁵ РВ ДДБ. Арх. Н.К. Шильдера. Карт. 18. № 4. Л. 7-8. Карт. 37. № 20. Л. 3-63. Карт. 32. № 33. Л. 18-19 об.

⁶ ОР ГВЛ. Ф. 243. Карт. 4. Ед. хр. 40-42.

⁷ ДАРФ. Ф. 1152. Оп. 1. Д. 56.

⁸ ОР ГВЛ. Ф. 370. Карт. 1. Ед. хр. 29, 30, 33. М. 5788. Ед. хр. 9. М. 5819. Ед. хр. 13, 19. М. 5822. Ед. хр. 1.

В цілому треба підсумувати, що у своїй більшості вказані джерела введені у науковий обіг і використовувались істориками. Разом з тим, великі групи джерел тільки почали досліджуватись, і їх частина введена у науковий обіг вперше. Крім того, матеріали, що нас цікавлять, спеціально для розгляду даної теми у всьому обсязі не залучались. Використання ж їх повністю дає можливість для порівнянь, узагальнень і відтворення в основних рисах образу декабриста.

Думаємо, у нас є всі підстави зробити висновок, що той комплекс джерел, про який говорилось вище, є достатньою основою для розгляду життя і діяльності декабриста Юшневського.

МЕТА дослідження - розкрити роль і значення Юшневського як одного з визначних діячів радикального крила декабристів в революційному русі, всебічно вивчити його громадсько-політичні погляди на різних етапах ідейного розвитку, духовну еволюцію його світогляду; на основі наукового вивчення біографії Юшневського глибше проаналізувати риси і особливості, притаманні декабристському рухові в цілому, специфіку дворянської революційності.

Відповідно до мети дослідження, а також виходячи із політичної і моральної значущості теми, її актуальності, визначені такі ЗАВДАННЯ дисертації.

1. Розкрити витoki революційного світогляду Юшневського як один із аспектів дискусійної проблеми щодо основних факторів формування революційної ідеології декабристів.

2. Простежити за участю декабриста в діяльності таємних товариств - Союзі благоденства і Південному товаристві.

3. Дослідити слідчо-судовий процес над Юшневським, проаналізувати поведінку його під час слідства.

4. Вивчити громадсько-політичні погляди декабриста в роки сибірського заслання.

5. Зробити ряд принципово важливих висновків стосовно еволюції світогляду Юшневського.

НАУКОВА НОВИЗНА цієї праці полягає в тому, що вперше у вітчизняній історіографії зроблена спроба написати узагальнююче дослідження про життя, революційну діяльність і світогляд декабриста Юшневського. Революційна і громадська діяльність декабриста, його політичні погляди комплексно аналізуються. В науковий обіг

введені нові та маловідомі архівні матеріали, що дають можливість переосмислити окремі положення стосовно світогляду Кшневського, які були раніше висловлені в науковій літературі.

На основі вищесказаного, а також критичного аналізу поглядів на особистість Кшневського, які існують в літературі, ми спробували зробити ряд принципово нових висновків.

Результати дисертації можуть бути використані при підготовці спеціальних праць, присвячених історії декабристського руху, в курсах історії України та всесвітньої історії як в середніх школах, так і вузах, в лекціях на громадсько-політичну та духовно-моральну тематику. В цьому ПРАКТИЧНА ЗНАЧИМІСТЬ цієї праці.

Завдання наукового дослідження визначили структуру дисертації, в основу якої покладений хронологічний принцип викладу. ХРОНОЛОГІЧНІ РАМКИ дослідження охоплюють період з 1786-го по 1844 р. - тобто з моменту народження Кшневського і до його смерті, і висвітлюють, відповідно, всі етапи його життя і діяльності.

ПЕРША ГЛАВА дисертації "ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ С.П. КШНЕВСЬКОГО" приурочена процесу ідейного визрівання майбутнього декабриста. У ній розглянуто витoki "вільнодумства" Кшневського і, зокрема, як одне з джерел формування світогляду майбутнього декабриста, його діяльність щодо влаштування задунайських переселенців у Бессарабії.

Коротко викладаючи зміст цього питання, відзначимо, що об'єктивний хід історичного розвитку Росії підготував сприймання Кшневським ідей Великої французької революції, інших революційних подій в Європі, передової філософії і став вирішальним фактором у формуванні його революційного світогляду.

Проте Кшневський, як і кожен декабрист, пройшов свій шлях формування ідейних переконань, котрий привів його в стан перших російських революціонерів. Своєрідність цього шляху полягала і в соціальному походженні - майбутній декабрист не належав до великопомісного родового дворянства - і у вихованні, більш орієнтованому на моральні сентенції, ніж у бік інтелектуального розвитку. Позитивну роль у формуванні світогляду Кшневського відіграли навчання в ліберальному закладі - Московському університеті, спілкування з прогресивно мислячою молоддю, зокрема, з

майбутніми поетами М.І. Гнідичем та В.А. Жуковським і майбутнім декабристом М.А. Фонвізіним, наполеглива самоосвіта, яка дозволила йому стати глибоко освіченою людиною. Не могло не позначитись на формуванні його громадсько-політичних поглядів і спілкування з учасниками Вітчизняної війни 1812 р. та закордонних походів, заражених, за висловом В.І. Леніна, "стиканням з демократичними ідеями Європи"¹, майбутніми членами таємних декабристських організацій, що в свою чергу, залишило слід на подальшій службовій діяльності Юшневського, зокрема, на його позиції щодо задунайських переселенців у Бессарабії.

Близьке знайомство з гнітючими умовами кріпосних відносин у Бессарабії і з бюрократичним адміністративним апаратом закріпило у свідомості Юшневського ті елементи прогресивного світогляду, які, можливо, спочатку приваблювали його лише своєю теоретичною переконливістю.

Залучені нами документи свідчать, що із всіх вражень, які вплинули на процес формування переддекабристської ідеології Юшневського, саме бессарабські були найбільш стійкими і глибокими з раніше ним пережитих. Юшневський в 1816 р., коли було створене перше таємне товариство декабристів "Союз порятунку", не будучи ще його членом, не тільки висловлював думки, що співпадали з поглядами найбільш радикальних членів таємної організації, але і вживав практичні дії в цьому напрямку. Його діяльність в Бессарабії в 1816-1818 рр. є, на наш погляд, найбільш раннім виявом легальної боротьби зі сторони майбутніх декабристів проти несправедливості і жорстокості кріпосного права. До цих пір були відомі документи, що свідчать про антикріпосницькі настрої членів таємної декабристської організації, які відносяться лише до 1818-1819 рр. - М. Крюков, В. Развський, М. Тургенев, О. Тучков, І. Якушкін та ін.

¹ Ленин В.И. Доклад о революции 1905 года //ВІн же. Полн. собр. соч. Изд. 5-е. Т.30: Июль 1916 - февраль 1917. М., 1962. С. 318.

Немає необхідності детально з'ясовувати, що було першорядним у формуванні революційних поглядів декабристів. Це був складний духовний процес, який включав в себе цілий ряд важливих аспектів, взаємообумовлених, що доповнювали один одного, який відображав життя у всіх його діалектичних протиріччях. До того як стати на шлях революційної боротьби, Юшневський пройшов добру політичну школу. Не запальність його натури, не нерозважність, не "лицарство на годину" привели його в стан змовників. Крок цей був до кінця вивіреном, глибоко усвідомленим, закономірним і, за словами М.В. Нечкіної, "добре підготовленим попередньою біографією"¹.

Як бачимо, не абстрактна філософія, а реальна російська дійсність і власний практичний досвід стали тим ґрунтом, на якому формувався революційний світогляд Юшневського, що особливо яскраво виявився в період його перебування у Південному товаристві.

Побачивши свій протест проти кріпосницької політики молдавських поміщиків у рамках офіційної легальності і швидко переконавшись, що за допомогою "дозволених" засобів зло не виправити, Юшневський вступає до таємного товариства декабристів, щоб революційним шляхом завершити розпочату боротьбу, але тепер уже не за часткове поліпшення становища селян, а за повну ліквідацію інституту кріпосного права і самодержавного ладу, який його підтримував.

У ДРУГІЙ ГЛАВІ "О.П. ЮШНЕВСЬКИЙ У ТАЄМНИХ ДЕКАБРИСТСЬКИХ ТОВАРИСТВАХ" аналізується революційна діяльність декабриста в Союзі благоденства і Південному товаристві та, зокрема, акцентується увага на його ролі в написанні "Руської Правди" П.І. Пестеля.

Реферативно висвітлюючи діяльність Юшневського в таємних товариствах декабристів, відзначимо таке. Прогресивні громадсько-політичні та соціально-економічні погляди, а, просто кажучи, бажання побудови справедливого суспільства замість самодержавно-кріпосницького ладу, визначили його вступ у 1819 р. до

1 Нечкіна М.В. Предисловие // Восстание декабристов: Документы. Т. XI: Дела Верховного уголовного суда и Следственной комиссии / Под ред. М.В. Нечкіной; К печ. подгот. Г.Н. Кузюков и А.А. Покровский. М., 1954. С. 19.

таємної організації - Союзу благоденства, республіканські цілі якого він став поділяти. Користуючись авторитетом і повагою "в громадянському відношенні, служив для багатьох спокусом приєднуватися до товариства", прийняв до таємної організації Ф.Б. Вольфа.

Особисті якості дозволили йому стати одним із керівників Південного товариства. У березні 1821 р. Юшневський - разом із Пестелем - став ініціатором створення Південного товариства, виголосивши яскраву промову на установчому з'їзді. Він був вибраний одним із трьох "директорів" - керівником створеної таємної організації. Юшневський поділяв цілі Південного товариства: республіканське правління і збройне повстання. Декабрист активно брав участь у діяльності таємної організації, був присутнім на всіх її квітневських з'їздах у 1822-1825 рр. Як керівник Південного товариства він приділяв велику увагу налагоджуванню зв'язків із Польським патріотичним товариством. Юшневський брав активну участь у написанні "Руської Правди"; вніс редакторські правки до вступу і - частково - до першого розділу цього документа, які в основному були схвалені його автором - Пестелем; і, крім того, маючи багатий практичний досвід роботи в Бессарабії щодо переселенського питання, давав Пестелю поради при написанні відповідних положень "Руської Правди".

Юшневського не обминула духовна криза - як і деяких інших декабристів. Залишаючись впевненим у правоті поставленої мети, він став сумніватись у можливостях таємної організації, у виправданості засобів для її досягнення. Декабрист, що мав "спокійний розум обережного політика", прийшов до висновку, що час революційного виступу ще не настав. Але збайдужіння до політики можливого повстання не віддалило його від справ таємного товариства, як це сталося з деякими членами. Почуття громадянського обов'язку затримало Олексія Петровича і у складі організації, і на посаді директора, на якій і застали його відомі події 1825 р.

ТРЕТЯ ГЛАВА дослідження "О.П. ЮШНЕВСЬКИЙ ПІСЛЯ ГРУДНЕВИХ ПОДІЙ 1825 р." присвячена слідчо-судовому процесу над декабристом і його сибірському періоду життя. Стисло кажучи про після-грудневий період життя Юшневського, необхідно відзначити, що декабрист перед арештом, під час слідства і суду виявив себе я.

людина з високими моральними якостями, стійка і мужня. Довідавшись раніше про арешт членів таємного товариства, що мав статись, він зробив спроби приховати від уряду дійсну діяльність і цілі Південного товариства: повідомив товаришам про донос Майбороди і домовився з ними свідчити на допитах, що вони нічого не знають про таємне товариство; повідомив про донощика вже заарештованому Пестелю; знищив деякі папери таємного товариства, а також вжив заходів для знищення "Руської Правди". На перших допитах - як і домовився з товаришами - категорично відмовлявся від участі в таємному товаристві, говорив, що взагалі нічого не знає про його існування. І тільки в Петербурзі, побачивши, що уряд уже має неспростовні докази про існування таємного товариства і його участь у ньому, Ошневський змінив свої перші свідчення. Проте протягом чотирьох місяців слідства декабрист все ще приховує багато обставин діяльності таємного товариства, його програмні цілі, свою справжню роль у ньому. І тільки наприкінці квітня, викритий у нещирості неспростовними доказами - свідченнями інших декабристів - і під загрозою очної ставки з Пестелем, Ошневський визнає свою підтримку програмних цілей Південного товариства: збройне повстання, республіканський лад, царевбивство.

Як бачимо, слідчо-судовий процес над Ошневським був одним із важливих етапів і найскладнішим періодом у його політичній біографії. У катівнях Петропавлівської фортеці випробовувались політична стійкість Ошневського, його переконання у правильності стратегії і тактики революційної справи, якій він захотів слугувати. Ошневський належав до тієї значної більшості декабристів, які продовжували протистояння з царизмом у кріпосних казематах. Кожен із них, у міру революційних переконань, індивідуальних особливостей, з більшою чи меншою впертістю, протягом більшого чи меншого часу, вів нерівну боротьбу із царизмом і без бою не здавався. Ошневський з честю і гідністю пройшов випробування слідством.

Для Слідчого комітету і Верховного кримінального суду Ошневський був не просто одним із керівників революційної організації, він належав до її радикального крила, поділяв республіканську платформу Пестеля і, як наслідок, був зарахований до особливо важливих політичних злочинців.

Слідчо-судовий процес над Юшевським став не тільки одним із найтрагічніших періодів його біографії, він збагатив його життєвий і революційний досвід, вніс свій вклад в ідейну еволюцію його світогляду.

Своєю поведінкою на слідстві Юшевський заслужив ще більшу повагу товаришів, з якими йому належало розділити гірку участь сибірського заслання.

Сибірське політичне заслання продовжувало формувати кожного декабриста як особистість, яскраво висвітлювало їхні індивідуальні особливості, внесло суттєві корективи в еволюцію світогляду перших російських революціонерів.

Чередувавши на каторзі, Юшевський мав переносити всі труднощі і нестатки, через клімат страждав фізично, але весь час зберігав спокій і твердість характеру. Вільний час декабрист присвячував самоосвіті, займався музикою, іноземними мовами, читанням газет, журналів, книг з філософії, історії, фізіології, хімії, астрономії, педагогіки. Тому Юшевський увесь цей час був у курсі суспільно-політичних, соціально-економічних, наукових і музичних подій у світі, в Росії.

Знаючи певний побутовий розбрат на поселенні, Юшевський терпляче зносить їх. Він продовжує займатися самоосвітою, музичити, читає наукову літературу, періодику, як і раніше захоплюється астрологією, хімією, він завжди в курсі новітніх досягнень у цих галузях. Все це дозволило декабристові успішно займатися педагогічною діяльністю, передаючи сибірським дітям свої незвичайні знання і багатий досвід.

ЗАКІНЧЕННЯ. Активним історичним існуванням у контексті російської історії було освітлене життя перших російських революціонерів. Одним з таких осіб був Олексій Петрович Юшевський.

Проживши порівняно недовге життя, він вніс свій вклад в духовне і політичне життя Росії, був здібним державним і військовим діячем, цікавим мислителем, запальним політиком, чудовим педагогом. Але найбільш важливий і значний аспект його біографії — свідомою участю у першому революційному русі в Росії. За покликанням свого розуму і серця він увійшов у революційне середовище і став його самобутнім представником. У його яскравій індивідуальності знайшли відображення й істотні риси декабризму в цілому.

Одна з таких особливостей, що звертає на себе увагу при вивченні біографії, - це розуміння важливої ролі морально-етичних принципів. Так, поряд з багатьма факторами формування революційного світогляду Юшневського і його товаришів став фактор глибоко моральний - протест проти свого ж соціального середовища, неприйняття "поведінки", стилю, способу життя поміщицького класу, який не несе будь-якої відповідальності за долю народу і країни.

Цілком закономірний вступ Юшневського в таємне товариство, а також те, що саме в Тульчинській управі Союзу благоденства і в Південному товаристві, на Україні, де революційні тенденції мали явно випереджальний характер, його кипуча енергія знайшла собі діяльне застосування. Тяжка духовна криза, яку йому довелося пережити у 1824-1825 рр., не тільки не суперечить логіці його характеру, твердості революційних поглядів, а, навпаки, доповнює характерними особливостями портрет дворянського революціонера, свідчить про складне прилучення передового дворянства в особі декабристів до ідеї насильницького перевороту в боротьбі за демократичні ідеї.

Значним внеском в ідейну еволюцію Юшневського став слідчосудовий процес. Він, як у фокусі, висвітлює чимало сторін його світогляду. Юшневський розкрив перед слідством ту внутрішню боротьбу між дворянським лібералом і революціонером, яка жила в ньому. Масований тиск Слідчого комітету, його глибока обізнаність про справи таємного товариства і особисто про нього, обстановка окремого ув'язнення, душевне потрясіння, викликане свідченнями Пестеля та інших членів таємної організації, - все це в комплексі позбавило його тієї політичної стійкості на процесі, якою будуть відзначатися революціонери наступних поколінь. Але він до кінця процесу залишався вірним своїм ідеалам.

Для слідства його душевні терзання не відігравали ролі: в очах влади він був у числі особливо важливих політичних злочинців, і був засуджений, як і більшість декабристів не за вчинки, а за помисли, за "нестримність у словах і судженнях".

Політичний процес над Юшневським і його соратниками не міг не зробити глибокого враження на уряд. З досить об'ємного за інформативністю матеріалу справи Юшневського він міг судити про

масштаби революційного руху в країні, відчуті всю небезпеку, що загрожувала йому.

Протягом усього наступного життя Шневський продовжував жити інтересами свого часу. Переконання у нездатності російського суспільства до революційних виступів і гіркота з приводу відсутності належного опору владі, свята справа революції і страх перед можливістю її трагічних наслідків - усе це вживалося в ньому і було зумовлене об'єктивними процесами, що відбувалися в дійсності, і суб'єктивним сприйняттям цих процесів, в основі якого лежали особистісні, психологічні риси його характеру.

Дослідження біографії декабриста, зокрема його світогляду, оцінки, дані йому сучасниками та історичною літературою, дозволяють зробити висновок про те, що в плеяді перших російських революціонерів особистість Шневського була визначною. Він відіграв важливу роль у революційному русі, вніс свій вагомий вклад у декабристську ідеологію. Його особистість в духовно-моральному відношенні була такою ж притягальною, як і С.Г. Волконського, І.С. Муравйова-Апостола, О.В. Поджіо, І.І. Пущина та деяких інших декабристів.

Отже, на підставі вищевикладеного автор приходять до таких висновків.

1. Участь Шневського в русі декабристів була закономірним явищем.

Виховання в сім'ї, яке ґрунтувалося на гуманних, загальнолюдських принципах, на високих поняттях любові до Вітчизни, державна і військова служба та спілкування з гресивно мислячими сучасниками, реалії російської дійсності і знайомство з передовою західноєвропейською теорією, жадоба до знань, благородність натури - все це виховало в ньому почуття "перетворюючого патріотизму", сформувало революційні переконання.

2. Шневський, коли було створене перше таємне товариство декабристів "Сюз порятунку", не будучи ще його членом, не тільки висловлював думки, що співпадали з поглядами найбільш радикальних членів таємної організації, але і вживав практичних заходів у цьому напрямку. Його діяльність у Бессарабії в 1816-1817 рр. була найбільш раннім проявом легальної боротьби з боку

майбутніх декабристів проти несправедливості і жорстокості кріпосного права. До цих пір були відомі документи, що свідчили про антикріпосницькі настрої членів таємної декабристської організації, які відносились лише до 1818-1819 рр. - М. Крюков, В. Развський, Н. Тургенєв, О. Тучков, І. Якушкін та ін.

3. У роки революційної діяльності декабрист поділяв вельми радикальні погляди, був одним із найактивніших учасників руху, одним з керівників Південного товариства. Перед повстанням він пережив тяжку духовну кризу, викликану, в першу чергу, невпевненістю у правомірності і моральній виправданості засобів і методів боротьби.

4. Під час судово-слідчого процесу Юшневського не залишала глибока переконаність у правоті і благородності цілей таємного товариства декабристів. Стійкість і витримка, що були притаманні його поведінці спочатку, змінились прагненням дати відверті свідчення, що було не легкодухістю, а усвідомленою в тюремному ув'язненні необхідністю у щирому покаянні, і насамперед перед самим собою, в злочинних задумах щодо імператорської сім'ї; і розумінням невідповідності вибраних засобів політичної боротьби законам моралі.

Пояснити таку "покаянну лінію поведінки" виключно класовою обмеженістю, тендітною дворянською революційністю - значить у певній мірі збіднити духовний образ деяких декабристів, в тому числі і Юшневського, не враховувати у достатній мірі їх загальнолюдські якості, індивідуальність, типи характеру.

5. Розправа над декабристами ще раз наочно довела Юшневському, що самодержавство не спроможне переродитися, усвідомити необхідність перемін у країні.

6. Будучи до кінця свого життя противником самодержавства і кріпосництва, Юшневський не вважав революцію "знизу" єдиним способом перебудови суспільства. Не відмовляючись до кінця від ідеї революції, він надавав перевагу плавному переходу до демократичних норм і засуджував усе, що доводило до трагедії національного самознищення.

Визнавши право народу на свої інтереси, він, проте, ніде не говорить про бажану для нього народну революцію, вважаючи

недопустимим віддавати долю Росії в руки народу, що знаходився в рабстві; освічений і морально зрілий народ спроможний усвідомити істинно гуманні цілі революції.

Із всіх видів революцій для Шневського найбільш прийнятний поєднок між освіченим розумом і деспотичною абсолютистською системою, з якого розум повинен йти переможцем. Так розв'язував для себе декабрист головне етичне питання революційної перебудови суспільства.

7. Духовна еволюція світогляду Шневського мала шлях, повний складностей і випробувань. В результаті його політична концепція залишилась без свого кінцевого завершення. До кінця днів декабрист продовжував свої пошуки.

Будучи оптимістом за природою, Шневський всі надії покладав на людину. Гадаємо, якби декабрист дожив до виходу в світ мемуарів О.В. Поджіо, він міг би, слідом за соратником, виразити своє громадянське кредо словами: "Віра в Бога, віра в людство, віра і в його майбутність. Після нас і вас..."¹.

Декабрист Олексій Шневський - одна із яскравих особистостей першої половини ХІХ ст. - всім своїм життям дає надію на існування вічних істин і віру в їх пізнання.

АПРОБАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Автор по темі дисертації виступав з доповідями на республіканській науковій конференції, присвяченій 165-річчю повстання декабристів /грудень 1990 р./ та міжвузівських наукових конференціях /1987 р., 1989 р., 1991 р./.

Основні положення праці викладені в таких публікаціях.

1. Вавренюк Р.С. Формирование общественно-политических взглядов А.П. Шневского // Декабристские чтения: Материалы научно-практической конференции, посвященной движению декабристов /14-16 декабря 1987 г./ Киев, 1988. 0,4 д. а.

2. Вавренюк Р.С. Освещение отечественной историографией жизни и деятельности А.П. Шневского до 1825 года // Декабристские чтения: Материалы Межвузовской научно-практической конференции, посвященной движению декабристов /14-16 декабря 1989 г./ Вып. III. Киев, 1990. 0,3 д. а.

I

Поджіо А.В. Записки, письма. Иркутск, 1969. С. 99.

3. Вавренюк Р.С. Деятельность декабриста А.П. Ишневского в Союзе благоденствия // Декабристские чтения: Материалы Республиканской научно-практической конференции, посвященной 165-летию со дня восстания декабристов. Вып. IV. Киев, 1991. 0,3 д. а.

4. Вавренюк Р.С. Из истории взаимоотношений Алексея Ишневского и Николая Гнедича // Декабристские чтения: Программа и материалы Пятой Всеукраинской научно-теоретической конференции, посвященной 170-летию со дня образования Южного общества декабристов. Вып. V. Киев, 1991. 0,4 д. а.

Вавренюк Р.С.

Підписано до друку 22.03.93 р. Формат 60x90. Папір типографський № 2. Друк. офс. Умовн. друк. арк. Тираж 100. Замовлення Безкоштовно.

Україна, Кіровоград,

AB 26.942

AB 26.942